

**Univerzita Karlova v Praze
Právnická fakulta**

Proměny obrazu práva v médiích

Studentská vědecká a odborná činnost

Kategorie: magisterské

Čestné prohlášení a souhlas s publikací práce

Prohlašuji, že jsem práci předkládanou do V. ročníku Studentské vědecké a odborné činnosti (SVOČ) vypracovala samostatně za použití literatury a zdrojů v ní uvedených. Dále prohlašuji, že práce nebyla ani jako celek, ani z podstatné části dříve publikována, obhájena jako součást bakalářské, diplomové, rigorózní nebo jiné studentské kvalifikační práce a nebyla přihlášena do předchozích ročníků SVOČ či jiné soutěže.

Souhlasím s užitím této práce rozšiřováním, rozmnožováním a sdělováním veřejnosti v neomezeném rozsahu pro účely publikace a prezentace PF UK.

V Praze dne 17.4.2012

.....
Jana Slabá

I. Úvod

Pojem média se řadí k nejpoužívanějším pojmům současnosti. Sociologové, psychologové, novináři i politici o médiích mluví a píšou často v nejrůznějších souvislostech a významech. Mají tím na mysli především tisk, rozhlas, televizi, velkou část internetové produkce a některé síťové služby. Význam pojmu média je však širší.¹ Jan Jiráček a Barbara Köpplová ve své knize Média a společnost dělí média dle roviny, na které se komunikace (zprostředkovává se někomu nějaké sdělení) odehrává na typy intrapersonální (tj. komunikace se sebou samým), interpersonální (komunikace mezi dvěma až třemi lidmi), skupinová (komunikace uvnitř nějaké ustavené skupiny, např. rodiny), meziskupinová (komunikace mezi ustavenými skupinami, např. mezi zájmovými skupinami), institucionální či organizační (komunikační procesy např. v rámci politického systému) a celospolečenská (komunikační procesy, jež mohou být dostupné všem příslušníkům určité společnosti – sem spadá i komunikace podmíněná existencí masových médií, tedy mediální komunikace).²

Cílem této práce není pojmut proměny obrazu práva ve všech rovinách těchto médií, ale zaměřuje se pouze na masová média.

Aby vůbec bylo možné pracovat se dvěma vědními obory, tj. právem a médii, bylo nejprve nutné zvážit, z jakého úhlu na obě disciplíny nahlížet a která z nich bude posléze dominovat.

Právo v soudobé moderní společnosti vystupuje na jedné straně jako svrchovaný, objektivně platný a podle svých vnitřních zákonitostí se vyvíjející formalizovaný systém norem (resp. jiných standardů), opřených o státní donucení³ a na straně druhé představuje významný sociální činitel: zajišťuje totiž vytyčením mezí individuální svobody pokud možno bezkonfliktní chod společnosti a procesů v ní probíhajících.⁴ Obecně můžeme říci, že se právo vyvíjí spolu se společností, je historicky a kulturně podmíněno.⁵

Média slouží celospolečenské komunikaci, která směřuje od jednoho zdroje k publiku, jež se skládá z velkého množství lidí. Podstatným rysem masových médií je to, že nepodporují vysílání a přijímání sdělení na obou stranách, ale samy se staví do role vysílatele informací pro své příjemce (uživatele).⁶ Tato média vytvářejí nové sociální vazby ve společnosti, utvrzují skupinovou identitu (např. politický tisk svého času pomáhal podporovat

¹ Jan Jiráček, Barbara Köpplová - Média a společnost: stručný úvod do studia médií (Praha 3003, 2007), s. 15

² Jan Jiráček, Barbara Köpplová - Média a společnost: stručný úvod do studia médií (Praha 3003, 2007)

³ Jiří Příbáň – Sociologie práva (Praha 1996), s. 15

⁴ Aleš Gerloch – Záměrnost a spontánnost v působení práva (Praha 1998), s. 182-183

⁵ Jiří Příbáň – Sociologie práva (Praha 1996), s. 15

⁶ Pavel Maršálek – Právo a společnost (Praha 2008), s. 21

integritu příslušné strany či politického uskupení) a pomáhají jedinci najít si místo mezi ostatními lidmi.⁷

Obě vědní disciplíny se sice vyvíjejí relativně samostatně, ale z velké části se vzájemně ovlivňují. Právo svými normativními akty určuje, v jakém rozmezí se média smí pohybovat, média zase utváří veřejné mínění laické veřejnosti a mají možnost ovlivnit, zda se lidé ztotožňují s právem a právními předpisy či nikoliv, a umožňuje jim různé úhly pohledu na určitou otázku. Díky toho si mohou utvořit svůj názor a dokonce působit tak, že se po určitém čase vývoj práva posune směrem, který veřejnost požaduje. S masovými médii jsou běžně spojovány atributy jako snahy o řízené působení na postoje a chování příjemců a na veřejné mínění (cenzura, propaganda, reklama).⁸

Nesmíme ovšem zapomínat, že média mají své vlastní politické i ekonomické zájmy a své představy o uspořádání světa (např. touha po zisku, potřeba udržet si nebo posílit vlastní postavení působením na politickou sféru).⁹ Média nabízí sdělení, o které je z nejrůznějších důvodů zájem (orientace v politickém či ekonomickém životě společnosti, vzdělávat se, pobavit, zaplnit volný čas, zvyk). Svá sdělení mohou šířit i proto, aby upoutaly pozornost k nějakému politickému směru, touží po ekonomickém prospěchu, chtějí zničit politického či ekonomického protivníka.¹⁰

I proto se o média vedly spory ve všech revolucích a jednotlivé země mají své vlastní dějiny národních médií.¹¹

V následujícím výkladu se zaměříme na vývoj médií v naší historii a k tomu se pokusíme nahlédnout do postupně se měnícího obrazu práva v nich. Problémem je, že obdobná literatura se tímto tématem téměř vůbec nezabývá. Vědci z právního oboru obvykle věnují své dílo přímému působení práva na člověka a společnost a odborníci z mediálních studií právo hodnotí spíše v rámci politické činnosti a historických událostí spojených nějakým způsobem s politickým vývojem. Aby bylo možné toto interdisciplinární zkoumání dále rozvíjet, rozhodla jsem se odklonit od obvyklého způsobu zkoumání práva tak, jak je zvykem na Právnické fakultě Univerzity Karlovy, a spíše na ně budu nahlížet z „druhé, tj. mediální strany“ z důvodu, že to jsou právě média, která určují to, jak je právo vnímáno veřejností a média tento „obraz“ zkreslují (cíleně či nevědomky) jak z důvodů určité neznalosti tohoto odvětví, tak kvůli svým vlastním zájmům. Média si snad ani nemohou získat

⁷ Pavel Maršálek – Právo a společnost (Praha 2008), s. 21-22

⁸ Petr Bednařík, Jan Jiráček a Barbara Köpplová - Dějiny českých médií od počátku do současnosti (Praha 2011), s. 14

⁹ Petr Bednařík, Jan Jiráček a Barbara Köpplová - Dějiny českých médií od počátku do současnosti (Praha 2011), s. 9

¹⁰ Petr Bednařík, Jan Jiráček a Barbara Köpplová - Dějiny českých médií od počátku do současnosti (Praha 2011), s. 13

¹¹ Petr Bednařík, Jan Jiráček a Barbara Köpplová - Dějiny českých médií od počátku do současnosti (Praha 2011), s. 14-17

úplný nadhled nad právem tak, jak to umí právní věda, protože jsou stále ovlivňovány mnoha společenskými faktory (politickými, ekonomickými, kulturními apod.), kterým se musí přizpůsobovat.

II. Počátky rozvoje českých médií

Abychom mohli hodnotit působení práva v prvních českých médiích, musíme se vrátit až do poloviny 15. století, kdy byl sestrojen knihtisk. V tomto období se kromě knih začaly tisknout i nejrůznější další produkty, tj. kalendáře, karty, úřední oznámení. Až zhruba po roce 1500 začaly vycházet jednorázové tisky, které líčily nezvyklé a zajímavé události, například válečná tažení a bitvy, přírodní katastrofy, popravy, zámořské objevy apod.¹²

Tyto tzv. letákové noviny informovaly o politických otázkách, odrážely rozpory mezi šlechtou a městy v pohledu na politická práva městského stavu. Již zde je patrná snaha obou stran ovlivnit veřejné mínění. Dochovaly se například „Jednání o zrušení smlouvy svatojakubské“ z roku 1514 nebo „Sepsání sedmi artikulův stavu městského k pánům, rytířstvu a vladykám“ z roku 1515.¹³

Nárůst počtu titulů a jejich sílící společenský význam vedl k rozvoji cenzury a institucí, které produkci novin regulovaly. Díky cenzuře noviny plnily dlouhou dobu hlavně informační a politickou funkci.¹⁴ Příkladem zde můžeme zmínit dopis Ferdinanda I. Habsburského ze dne 20.2. 1547 adresovaný „městům pražským“, v němž kritizoval to, že dovolují tisk a rozšiřování protihabsburských pamfletů. V říjnu 1547 proto vydal nařízení, v němž zakazoval jejich tisk. Ferdinand I. Habsburský se snažil získat nad tiskem dozor rovněž tím, že knihtisk měla zajišťovat pouze tiskárna Bartoloměje Netolického, který musel všechny rukopisy před tiskem dávat ke schválení administrátoru katolické konsistoře. Tiskárna zmíněného Netolického sloužila panovníkovi pro jeho vlastní propagandu.¹⁵

Až za vlády Rudolfa II., kdy se české stavy snažily protesty domoci větších náboženských svobod, včetně výkonu tiskové cenzury, bylo císařem vydáno v roce 1609 usnesení o tisku, které zrovnoprávnilo výkon cenzury pro katolíky a nekatolíky.¹⁶

Třicetiletá válka razantně snížila měšťanskou vrstvu, která byla příjemcem letákových zpravodajství. Emigrace výrazně snížila počty čtenářů, kteří by měli zájem o náročnější texty. Jelikož nebylo možné vydávat letáky politického charakteru, rozšířily se hlavně zprávy o tzv. „senzacích“ (např. živelné pohromy, zprávy o nebeských znameních, vraždách, popravách).¹⁷

V 17. století český tisk procházel obdobím stagnace. Jediné významnější noviny byly

¹² Petr Bednařík, Jan Jirák a Barbara Köpplová - Dějiny českých médií od počátku do současnosti (Praha 2011), s. 38

¹³ Petr Bednařík, Jan Jirák a Barbara Köpplová - Dějiny českých médií od počátku do současnosti (Praha 2011), s. 49

¹⁴ Petr Bednařík, Jan Jirák a Barbara Köpplová - Dějiny českých médií od počátku do současnosti (Praha 2011), s. 50

¹⁵ Petr Bednařík, Jan Jirák a Barbara Köpplová - Dějiny českých médií od počátku do současnosti (Praha 2011), s. 51

¹⁶ Petr Bednařík, Jan Jirák a Barbara Köpplová - Dějiny českých médií od počátku do současnosti (Praha 2011), s. 51

¹⁷ Petr Bednařík, Jan Jirák a Barbara Köpplová - Dějiny českých médií od počátku do současnosti (Praha 2011), s. 51

německé, jejich zprávy však nebyly aktuální a pocházely ze zahraničních novin získaných prostřednictvím pošty.¹⁸

Privilegium vydávat české noviny získal až od Karla IV. v roce 1718 Karel František Rosenmüller. Cílem jeho snažení bylo šířit a bránit český jazyk, obsahovaly zprávy z vídeňských novin a původní zahraniční zpravodajství představovaly zprávy z Ruska, které patrně pocházely ze soukromé korespondence. O událostech na císařském dvoře informoval v některých číslech úvodník, který byl mnohdy veršovaný.¹⁹

Právní otázky se začaly v tisku objevovat, až s rozvojem průmyslu, kdy se média začala diferencovat a byla používána jako prostředek politického boje.

III. Média a právo v 18. a 19. století

Pro období let 1780 – 1847 jsou charakteristické významné hospodářské proměny českých zemí, v nichž se postupně začaly výrazněji prosazovat kapitalistické výrobní formy a vztahy. Rychle se rozvíjela jednotlivá průmyslová odvětví, především textilní a sklářský průmysl, a české země se díky tomu zařadily mezi hospodářsky nejvýznamnější oblasti habsburské monarchie. Stejně jako v jiných zemích přinášely i zde tyto změny sociální napětí a otřesy. Manufakturní dělníci nejprve vystupovali proti zavádění strojové výroby, jenže těmto změnám nemohli zabránit a jejich počet klesal. Vytvořila se třída námezdních dělníků, kteří prostřednictvím svých organizací vystupovali za zvýšení mezd a zlepšení pracovních podmínek.²⁰

V tomto období také v českém prostředí zesílila tendence k identifikaci s národním společenstvím a byl zahájit proces národního sebeuvědomování Čechů. Začal se formovat český národ v duchu moderních nacionalismů, tzv. české národní obrození. V počáteční fázi mělo národní sebeuvědomování hlavně jazykový ráz.²¹

Od 40. let 19. století se kulturně jazykové a zemské vlastenectví obohatilo o zárodky snah zapojit národnostní tematiku do politických debat o poměrech v Rakousku, které se pro cenzurní překážky odehrávaly především v zahraničních (německých) časopisech.²²

Významnější novinová produkce se začala objevovat až v roce 1786, kdy začal vydávat noviny Jan Ferdinand, šlechtic ze Schönfeldu, který získal od Josefa II. privilegium k vydávání německých i českých novin. V roce 1786 začal tisknout „Schönfeldské císařsko-

¹⁸ Petr Bednařík, Jan Jirák a Barbara Köpplová - Dějiny českých médií od počátku do současnosti (Praha 2011), s. 51

¹⁹ Petr Bednařík, Jan Jirák a Barbara Köpplová - Dějiny českých médií od počátku do současnosti (Praha 2011), s. 53-56

²⁰ Petr Bednařík, Jan Jirák a Barbara Köpplová - Dějiny českých médií od počátku do současnosti (Praha 2011), s. 67

²¹ Petr Bednařík, Jan Jirák a Barbara Köpplová - Dějiny českých médií od počátku do současnosti (Praha 2011), s. 68

²² Petr Bednařík, Jan Jirák a Barbara Köpplová - Dějiny českých médií od počátku do současnosti (Praha 2011), s. 69

královské pražské noviny“, v nichž pověřil redakcí Václava Matěje Krameria. Kramerius v čísle novin z ledna 1786 prezentoval svoji koncepci novinářské práce. Přihlásil se k obrozeneckému myšlenkovému proudu a chtěl přispívat k výchově a vzdělávání lidu. Ve svých textech Kramerius zdůrazňoval význam reforem císaře Josefa II. a chválil pozitivní změny v životě městského i venkovského lidu.²³

Na začátku roku 1789 došlo mezi Krameriem a Schönfeldem k neshodám a Kramerius se rozhodl vydávat vlastní noviny. V červnu získal povolení od zemského gubernia k vydávání novin. První číslo „Krameriusových c. k. pražských poštovských novin“ vyšlo 4. července 1789.²⁴

Zprávy ze zahraničí a jiných zemí monarchie přebíral Kramerius z německých novin. Pro domácí zpravodajství si vytvořil okruh dopisovatelů z Prahy, měst v Čechách, na Moravě i ze Slovenska. Věnoval velkou pozornost kulturnímu dění. Důležitou součástí novin byly přílohy tzv. „Závěsky“, ve kterých se snažil čtenáře vzdělávat v různých oborech (zemědělství, hospodářství, kultura, výchova apod.).²⁵

Od roku 1810 musel být každý článek předložen několikastupňové cenzuře. Zkontrolovaný a upravený článek mohl být sázen, ale kartáčový otisk musel být opět dán ke kontrole cenzuře. Z politických a zahraničních zpráv bylo možné publikovat jen ty, které vyšly v oficiálních listech „Wiener Zeitung“ a „Österreichischer Beobachter“, které přímo kontroloval kníže Metternich.²⁶

V roce 1826 začali bratři Haasové tisknout „Pražské noviny“, jejichž redaktorem byl Josef Linda a později v r. 1834 i František Ladislav Čelakovský. Čelakovskému se podařilo změnit podobu zpravodajství, protože díky jeho jazykovým znalostem již nebylo závislé na německém tisku. Také přebíral zprávy z jiných zahraničních novin. Uveřejňování zpráv o cizích zemích umožňovalo Čelakovskému prezentovat čtenářům i jiné varianty politického systému, např. informoval o anglické dolní sněmovně a zasedáních francouzského parlamentu. V příloze těchto novin, „České včele“, rozvíjel literární kritiku a zaujímal stanovisko k významným domácím literárním událostem. V prosinci 1835 byl Čelakovský předvolán na policii kvůli publikaci překladu projevu ruského cara Mikuláše s komentářem, ve kterém napsal, že jako se Tatarům nepodařilo podvolit si ruský národ, tak se nikomu nemůže podařit udržet pod kontrolou národ, který žádá svobodu.²⁷

²³ Petr Bednařík, Jan Jirák a Barbara Köpplová - Dějiny českých médií od počátku do současnosti (Praha 2011), s. 72

²⁴ Petr Bednařík, Jan Jirák a Barbara Köpplová - Dějiny českých médií od počátku do současnosti (Praha 2011), s. 73

²⁵ Petr Bednařík, Jan Jirák a Barbara Köpplová - Dějiny českých médií od počátku do současnosti (Praha 2011), s. 74

²⁶ Petr Bednařík, Jan Jirák a Barbara Köpplová - Dějiny českých médií od počátku do současnosti (Praha 2011), s. 75

²⁷ Petr Bednařík, Jan Jirák a Barbara Köpplová - Dějiny českých médií od počátku do současnosti (Praha 2011), s. 78

Nejvýraznějším novinářem této doby však byl Karel Havlíček Borovský. Tomuto velikánovi je třeba se věnovat více, jelikož jeho kritické postoje a jeho silná osobnost si získává respekt i dnes.

III.a Karel Havlíček Borovský

Karel Havlíček Borovský byl velmi plodným novinářem. Od roku 1845 přispíval do různých časopisů, nejvíce do České včely. V roce 1846 ho Karel Medau pověřil redakcí Pražských novin. Podle Havlíčka nestačilo se v národním hnutí zaměřovat jen na jazykovou a literární oblast, ale české měšťanstvo by mělo získávat silnější pozice v hospodářském a politickém životě. Havlíček se zasazoval o vznik průmyslové školy, která by vychovávala odborníky pro české hospodářství. V novinách podporoval zájmy českých podnikatelů a propagoval kapitalistický způsob výroby. V politických komentářích odmítal ideu jednoho slovanského národa a zdůrazňoval svébytnost českého národa. Upozorňoval, že by čeští vlastenci v rámci prosazování slovanské vzájemnosti neměli mít nekritický přístup k carskému Rusku, protože on sám dobře poznal problémy této země. Havlíček vytýkal českému tisku, že se doposud zaměřoval jen na jazykové otázky, literaturu a národnost. Podle jeho názoru se měl tisk uplatňovat jako orgán k prosazení hospodářských a politických zájmů.²⁸

IV. Politický tisk v 19. století

Rok 1848 představuje v evropských dějinách velmi výrazný politický předěl. Docházelo k revolučním vystoupením, které vyvolaly nerovnováhu mezi rozdělením a organizací moci a tomu již neodpovídajícím stavem ekonomické, národnostní, politické a kulturní situace v jednotlivých zemích. Na jedné straně společenský život stále určovalo jeho uspořádání do starých stavovských struktur a rámců, na druhé straně sílily podněty na změnu tohoto stavu. Sociální změna spočívala v nahrazení tradiční feudální organizace organizací kapitalistickou.²⁹

Měnily se hodnoty a přístupy k takovým hodnotám, jako je vzdělání, osobní a kolektivní prospěch a jeho ukazatele, organizace podmínek pro směnu služeb a obchodování, koncentrace peněz umožňující rozvíjen podnikání v daném oboru apod. Tyto rozpory vedly k formulování nových ideologií: národnostních či státoprávně politických. Jejich nejobecnějším vyjádřením byly touhy měšťanských skupin i části aristokracie po emancipaci v rámci

²⁸ Petr Bednařík, Jan Jirák a Barbara Köpplová - Dějiny českých médií od počátku do současnosti (Praha 2011), s. 79-81

²⁹ Petr Bednařík, Jan Jirák a Barbara Köpplová - Dějiny českých médií od počátku do současnosti (Praha 2011), s. 85

rozdělení státní moci a správy.³⁰

Tisk prokázal, že je významným nástrojem politického zápasu, že dokáže nejen šířit ideje, názory a argumenty, ale je také účinným organizátorem politického života a jeho veřejných projevů. To se projevilo nejen ve snaze vlád a panovníků udržet deníkovou i časopiseckou produkci pod dohledem kontrolních a cenzurních opatření, ale také v cílevědomém boji revolučně laděných vrstev a jejich mluvčích za svobodu tisku jako záruky svobody projevu.³¹

V českých zemích se hromadilo napětí, které vznikalo ze silného národně motivovaného sebeuvědomování a snahy o politickou emancipaci doplňované ozvuky nedávných sociálních nepokojů.

Po nástupu tzv. Bachova absolutismu nechala policie zrušit české vlastenecké spolky a národně laděné aktivity byly potlačovány hned v zárodku. Výjimkou bylo pouze vydání dvou literárních almanachů.³²

Zdá se, že v této době na nějakou kritiku právního systému a hodnocení práva vůbec nebyl dostatek možností. Novináři raději svou touhu po seberealizaci raději nechali být. Výjimku zde tvořil pouze již zmíněný Karel Havlíček Borovský, který se proslavil díky svým satirickým skladbám (Tyrolské elegie, Král Lávra, Křest svatého Vladimíra), v nichž napadl opory absolutistického státu – především církev a byrokracii.³³

V. Modernizační procesy v médiích 19. století v souvislosti s nastalými společenskými změnami

Vývoj médií odráží jako zrcadlo převratné společenské změny své doby. Periodický tisk postupně získává rozhodující roli hlavního komunikačního prostředku, jenž vede k formalizaci přerodu vědomí společenství ve vědomí společnosti.³⁴

Rozhodující měrou pomáhá naplňovat nové principy, podle nichž se integrují organizační celky, od zastřešujících (státy) přes reprezentující (politické strany) po kolektivizující (spolky). Neprivilegované vrstvy vyjadřují své ambice podílet se na správě státu jako reprezentanti veřejného zájmu občanů. Od 60. let 19. století je tisk rozšiřován, nejprve prostřednictvím spolků, z nichž se často později ustavují politické strany. Přímý vliv občanů na politickou správu prostřednictvím volebního práva je však výběrový, jelikož zatím

³⁰ Petr Bednařík, Jan Jiráček a Barbara Köpplová - Dějiny českých médií od počátku do současnosti (Praha 2011), s. 86

³¹ Petr Bednařík, Jan Jiráček a Barbara Köpplová - Dějiny českých médií od počátku do současnosti (Praha 2011), s. 88

³² Petr Bednařík, Jan Jiráček a Barbara Köpplová - Dějiny českých médií od počátku do současnosti (Praha 2011), s. 94

³³ Petr Bednařík, Jan Jiráček a Barbara Köpplová - Dějiny českých médií od počátku do současnosti (Praha 2011), s. 95

³⁴ Petr Bednařík, Jan Jiráček a Barbara Köpplová - Dějiny českých médií od počátku do současnosti (Praha 2011), s. 98

není uzákoněno všeobecné volební právo. Tisk je mediálním zobrazením veřejnosti, nastoluje veřejná témata, udržuje je v pozornosti lidí, umožňuje jim o nich diskutovat a vytváří zpětnou vazbu mezi těmi, kdo o začlenění do plnoprávného politického života teprve usilují (tj. lidé bez oprávnění volit).³⁵

Po zrušení cenzury císařským patentem z 15. března 1848 se v českých zemích projeví na novinovém trhu dva nové jevy: za prvé se díky deregulaci v novinách objevila v dosud nevídané míře politická témata, za druhé bylo zakládáno velké množství periodických i nepravidelně vycházejících časopisů, které však fungovaly jen krátký čas. Úroveň titulů byla velice různá a závisela na vzdělání a schopnostech redaktorů.³⁶ Bylo to poprvé, kdy se tisk mohl aktivně, a hlavně legálně, zabývat politickými záležitostmi.

Například „Pražský posel“ redigovaný J. K. Tylem se stal od dubna 1848 politickým týdeníkem orientovaným na venkovské čtenáře bez politické zkušenosti a přehledu. Tyl prosazoval federativní uspořádání monarchie, byl pro zrušení roboty za náhradu a bral se za demokratizaci politického života. Odmítal šlechtická privilegia a usiloval o všeobecné hlasovací právo. Tyl býval výborně informován o politických událostech a jako poslanec říšského sněmu podával čtenářům zprávy přímo z centra ústavního dění. Tyl čtenářům vykládal oktrojovanou ústavu, úlohu samosprávy a informoval o politických událostech v monarchii i v zahraničí.³⁷

Radikálně demokratické listy nesouhlasily s politikou, která respektovala zákonné základy. Ve svých periodikách se začali soustřeďovat na polemizování s českou liberální politikou a mezi nižší vrstvy obyvatelstva a české i německé studentské spolky se snažili šířit protivládní nálady.³⁸

Toto období však bylo zakrátko vystřídáno obdobím administrativních omezení tisku. Jako příklad zde zmíníme tiskový patent z 13. března 1849, který na několik dalších let podvázal vydávání politických listů. Zaváděl povinnost vydavatele zaplatit kauci, které měla ručit za možné peněžité pokuty. Další komplikaci přineslo zavedení inzertní daně, která vedla ke zdražování periodik a tím snížení počtu předplatitelů.

V roce 1851 existovaly v Praze už jen „Pražské noviny“ a „Pražský prostonárodní list“. „Pražské noviny“ fungovaly jako úřední list. Objevovaly se v nich různé vyhlášky,

³⁵ Petr Bednařík, Jan Jirák a Barbara Köpplová - Dějiny českých médií od počátku do současnosti (Praha 2011), s. 99

³⁶ Petr Bednařík, Jan Jirák a Barbara Köpplová - Dějiny českých médií od počátku do současnosti (Praha 2011), s. 99

³⁷ Petr Bednařík, Jan Jirák a Barbara Köpplová - Dějiny českých médií od počátku do současnosti (Praha 2011), s. 103

³⁸ Petr Bednařík, Jan Jirák a Barbara Köpplová - Dějiny českých médií od počátku do současnosti (Praha 2011), s. 103

nařízení a sdělení vídeňské vlády. Redaktoři otevřeně podporovali absolutistickou vládu.³⁹

VII. Změny obrazu práva v médiích po roce 1860

Od března 1863, kdy vstoupil v platnost tiskový zákon, přestal tisk podléhat pravomoci policejních úřadů, ale spadal do referátu řádných soudů. Z omezení zůstala kauce, novinový kolek a inzertní daň (zrušena 1874). Po roce 1868 byly zavedeny v monarchii tiskové porotní soudy.⁴⁰

Média působila jako hlavní prostředek pro sdružování lidí do velkých skupin na základě pocitu sounáležitosti a ztotožnění se s jejich ideovými a praktickými cíli. Tyto skupiny se tvořily v naprosté většině podle následujících principů: národní vyhraněnosti, zájmových stanovisek, autoritativního řízení a vedení jednotlivci či malými skupinami vlivných autorit.⁴¹

Staročeské a mladočeské noviny a časopisy se shodovaly na směřování svých politických programů, především co se týče národně-politického osvobození a realizace federalistických požadavků vůči vídeňskému centralismu. Lišily se akorát kvalitou a kvantitou svých požadavků občanských svobod. Mladočeská žurnalistika byla radikálnější a demokratičtější. Od začátku existovaly mezi staročechy a mladočechy rozdíly v praktické koncepci politiky, v prostředcích a cestách, které měly vést k uskutečnění občanského politického programu.⁴² V nejdůležitějších mladočeských novinách a časopisech byla také agresivní protiněmecká a protižidovská agitace, která se kromě obsahu textů objevovala také v ilustracích a satirických časopisech.⁴³

Početní nárůst dělnictva a rozvoj dělnických hnutí daly v české prostředí vzniknout i bohaté a silné tradici tisku laděného na zájmy dělníků. Listy se od sebe lišily představou o svém poslání a politickými ideály, k nimž se hlásily. Mezi nejvýznamnější sem patřily například časopisy „Hlásník“, „Dělník“, „Oul“, „Dělnické listy“.⁴⁴

Během druhé poloviny 19. století se česky vydávaný tisk vyvinul ve fungující prostředek politické komunikace sloužící významným sociálním a politickým proudům, které se ve společnosti postupně ustavily. Vedle toho na sebe český tisk vzal další funkce, které v té době tištěná média plnila v průmyslových společnostech. Vedle prostředku politické

³⁹ Petr Bednařík, Jan Jirák a Barbara Köpplová - Dějiny českých médií od počátku do současnosti (Praha 2011), s. 107

⁴⁰ Petr Bednařík, Jan Jirák a Barbara Köpplová - Dějiny českých médií od počátku do současnosti (Praha 2011), s. 109

⁴¹ Petr Bednařík, Jan Jirák a Barbara Köpplová - Dějiny českých médií od počátku do současnosti (Praha 2011), s. 110

⁴² Petr Bednařík, Jan Jirák a Barbara Köpplová - Dějiny českých médií od počátku do současnosti (Praha 2011), s. 116

⁴³ Petr Bednařík, Jan Jirák a Barbara Köpplová - Dějiny českých médií od počátku do současnosti (Praha 2011), s. 116

⁴⁴ Petr Bednařík, Jan Jirák a Barbara Köpplová - Dějiny českých médií od počátku do současnosti (Praha 2011), s. 119

komunikace byl nástrojem osvěty a vzdělávání nejširších vrstev obyvatel, byl zdrojem informací o zahraničním dění, ale především organizátorem českého veřejného života.⁴⁵

VIII. Utváření moderních masových médií

Rozvoj masového tisku, nástup filmu a akceptování těchto médií jako formy zábavy pro široké masy přispěly ze společenského hlediska k postupnému ustavování modelu tzv. masové společnosti, tj. moderní organizované společnosti, zformované v průběhu průmyslové revoluce.⁴⁶

V této společnosti je jedinec zapojený do pásové výroby a ztrácí představu o zrodu toho, na čem se podílí, a tedy i smyslu svého počínání. Francouzský sociolog Émile Durkheim popsal takovou společnost jako masu nediferencovaných atomizovaných jedinců. Autoři, kteří se věnovali studiu společnosti v meziválečném období, upozornili na to, že média hrají v procesu ustavování masové společnosti značnou roli tím, že zaplňují volný čas, nabízejí neproblematické, ale vzrušující obsahy apod. Je možné tedy tvrdit, že masová média jsou významnými spolutvárci tzv. „masové společnosti“.⁴⁷

IX. Česká média na přelomu století

Proměny životního stylu s sebou nesly nová očekávání čtenářů, která byla ovlivněna postupným rozpadem autoritativních kulturních norem a mravních a morálních zvyklostí. To byl podnět k prvním opatrným projevům bulvarizace obsahů jak některých deníků, tak časopisů. Redakční agenda se rozšiřovala o nové tematické oblasti (př. ženská otázka).⁴⁸

Dalším novým rysem, který se v médiích projevoval, byla dílčí snaha o „intelektualizaci“ žurnalistiky a reflexi chování medií. Začali s tím především lidé z okruhu Tomáše Garrigue Masaryka, kteří žurnalistiku pojímali jako „výraz kvality a úrovně veřejného národního života“. Zejména jejich časopis „Čas“ sledoval a komentoval nejen obsah témat, ale i jejich traktování v tisku. Jejich základní teze spočívala v požadavku na ústup od předpjatého ideologizování tisku. Za požadavek moderní žurnalistiky prohlásili věcnost argumentace a ověřování faktů a dispozice novinářů k odbornějšímu vhledu do témat.⁴⁹

Důkazem toho, že si novinářská praxe žila svým vlastním životem, se projevovalo

⁴⁵ Petr Bednařík, Jan Jiráček a Barbara Köpplová - Dějiny českých médií od počátku do současnosti (Praha 2011), s. 121

⁴⁶ Petr Bednařík, Jan Jiráček a Barbara Köpplová - Dějiny českých médií od počátku do současnosti (Praha 2011), s. 131

⁴⁷ Petr Bednařík, Jan Jiráček a Barbara Köpplová - Dějiny českých médií od počátku do současnosti (Praha 2011), s. 132

⁴⁸ Petr Bednařík, Jan Jiráček a Barbara Köpplová - Dějiny českých médií od počátku do současnosti (Praha 2011), s. 137

⁴⁹ Petr Bednařík, Jan Jiráček a Barbara Köpplová - Dějiny českých médií od počátku do současnosti (Praha 2011), s. 138

zvláště v období vypjatých nacionalistických vášní a afér (př. hilsneriáda).⁵⁰

Hlavním faktorem určujícím strukturu českého tisku bylo uspořádání politického života. V českých zemích se utvořilo pět velkých politických táborů, a to národně liberální tábor, sociálnědemokratický tábor, katolický tábor, agrární tábor a národně sociální tábor. Každý se zaměřoval na prezentaci a propagaci svých vlastních zájmů. Kromě toho nesmíme opomenout český tisk vycházející v zahraničí a specifickou situaci během první světové války, kdy se média dostala pod přísnou kontrolu státu a informační toky i v týlu se podřídily zájmům válčících stran.⁵¹ Těmito skutečnostmi se budeme zabývat v dalším výkladu.

X. Média v období první světové války

Média byla využívána jako nástroje válečné propagandy během světové války. Doplnovala válečné akce již dříve (např. za napoleonských válek), ale teprve za první světové války sledovala jednak podporu morálky vlastních vojáků a civilistů, jednak podlomení morálky protivníka.⁵²

V létě 1914 došlo k zavedení striktní předběžné cenzury. V prvních týdnech války bylo ukončeno vydávání 46 periodik, hlavně sociálně demokratického a národně sociálního tisku. Rušení periodik bylo podloženo přijetím zákona o dočasném zrušení tiskové svobody. Deníky mohly mít jen jedno vydání. Vláda požadovala od českých novin, aby publikovaly loajální články, které jim dodávaly příslušné úřady a které noviny musely prezentovat jako redakční.⁵³

XI. Československá média v meziválečném období

Se vznikem samostatného státu bylo třeba zajistit základní zpravodajský servis, proto vznikla národní tisková agentura a stala se novým prvkem v organizačním uspořádání veřejné komunikace v novém státě.

Samostatná republika se stala také impulzem k novému rozvoji spolkového života novinářů a jejich profesně stavovské organizace. Strukturně se tisk první republiky ustanovil již před první světovou válkou. Jeho jádro tvořila periodika politických stran. Jako strukturně nový prvek se v meziválečném období rozvinul bulvární tisk. V té době také posílila role tiskových koncernů.⁵⁴

⁵⁰ Petr Bednařík, Jan Jirák a Barbara Köpplová - Dějiny českých médií od počátku do současnosti (Praha 2011), s. 139

⁵¹ Petr Bednařík, Jan Jirák a Barbara Köpplová - Dějiny českých médií od počátku do současnosti (Praha 2011), s. 140

⁵² Petr Bednařík, Jan Jirák a Barbara Köpplová - Dějiny českých médií od počátku do současnosti (Praha 2011), s. 131

⁵³ Petr Bednařík, Jan Jirák a Barbara Köpplová - Dějiny českých médií od počátku do současnosti (Praha 2011), s. 159-150

⁵⁴ Petr Bednařík, Jan Jirák a Barbara Köpplová - Dějiny českých médií od počátku do současnosti (Praha 2011), s. 157

Deníky byly prostředkem a výrazem systematicky udržované politické komunikace. V nich si mohli čtenáři přečíst projevy stranických činitelů, obvykle stranicky zaměřené komentáře k politickým událostem, výtahy z usnesení různých stranických schůzí, reakce na činnost konkurenčních stran a další zprávy politického charakteru.⁵⁵

Vedle stranických listů vycházely i „nezávislé“ tituly, které nepůsobily pod patronátem žádné politické strany. Ani u těchto listů však nebylo možné hovořit o politické nestrannosti. Některá periodika se často přikláněla na stranu národních demokratů, jiné noviny zase tlumočily zejména názory kolem prezidenta Masaryka⁵⁶.

Přestože je dnes politický systém první republiky pro mnohé vzorem demokratického zřízení, podléhalo fungování periodického tisku v tomto období velmi silným omezením. Ústava Československa z roku 1920 sice zaručovala svobodu tisku, ovšem v mezích platných zákonů, které různým způsobem regulovaly fungování periodického tisku a médií vůbec. Mezi nejdůležitější patřil rakouský tiskový zákon č. 6/1863, který převzala i samostatná republika.

Tiskový zákon určoval, co musí být uvedeno v tiráži každého periodika, a zakládal institut tzv. odpovědného redaktora, který byl dokonce trestněprávně odpovědný za veškeré prohřešky listu proti platným zákonům. Tento zákon také umožňoval jistou formu dozoru nad obsahem novin a časopisů. Zahrnoval totiž nařízení o předkládání povinných výtisků odpovědným státním úřadům v místě vydání.

Mezi další legislativní opatření, která nějakým způsobem omezovala práci novinářů, pak patřily například zákon č. 300/1920 o mimořádných opatřeních, zákon č. 50/1923 na ochranu republiky či zákon č. 124/1924 o změně příslušnosti trestních soudů a odpovědnosti za obsah tiskoviny ve věcech křivého obvinění, utržení a urážek na cti.

Ve 30. letech přibyly další zákony, které již reagovaly na ohrožení republiky ze strany nacistického Německa (např. tzv. Malý tiskový zákon č. 126/1933, zákon č. 131/1936 umožňující nařídit preventivní cenzuru v případě branné pohotovosti státu).⁵⁷

Nově vzniklá agentura ČTK publikovala státní tiskové dokumenty, které ale nejdříve musely být schváleny tiskovým odborem předsednictva vlády. Tento odbor podléhal přímo ministerskému předsedovi a poskytoval informace státnímu aparátu a úřednímu i ostatnímu dennímu tisku.⁶⁴

Dne 7. června 1923 byla založena společnost Radiojournal, československé

⁵⁵ Petr Bednařík, Jan Jiráček a Barbara Köpplová - Dějiny českých médií od počátku do současnosti (Praha 2011), s. 159

⁵⁶ Petr Bednařík, Jan Jiráček a Barbara Köpplová - Dějiny českých médií od počátku do současnosti (Praha 2011), s. 161

⁵⁷ Petr Bednařík, Jan Jiráček a Barbara Köpplová - Dějiny českých médií od počátku do současnosti (Praha 2011), s. 163-164

zpravodajství radiotelefonické, spol. s.r.o. Stát, který měl v Radiojournalu podíl ve výši 51%, získal možnost například udělováním a prodlužováním vysílacích licencí či zastoupením v jeho řídicích orgánech společností, kterým byla licence udělena, ovlivňovat podobu vysílací sítě a základního finančního rámce, regulovat podmínky pro poslech rozhlasu a uplatňovat cenzurní právo.⁵⁸

XII. Československá média v období Protektorátu a druhé světové války

Pro média a mediální komunikaci za druhé světové války je příznačné především to, že prakticky ve všech rozvinutých zemích, ať byly agresory, válčícími stranami, okupovanými državami nebo se snažily udržet si neutralitu, se média stala součástí vojenské strategie a nástrojem válečné propagandy. Běžnou se stala výroba osvětových a propagandistických obsahů a praxe účelového zveřejňování a zatajování informací sloužící nejen k dezinformování protivníka a k dalším taktickým manévřům vojenské povahy, ale také k ovlivnění veřejného mínění, pozvednutí morálky či posílení odporu proti nepříteli. Na tomto poli se zvláště osvědčilo rozhlasové vysílání.

Úkolem nacistické propagandy bylo posilovat vědomí národní jednoty a vychovávat Němce, aby se bez jakýchkoliv zábran zapojovali do obsazování cizích území a na nich (ale i doma) potlačovali drastickým způsobem jakékoliv alternativní názory a kritické myšlení vůbec. Od tisku, rozhlasu a filmu zemí protinacistické koalice se očekávalo, že budou schopny podporovat morálku nejen vlastních armád a zázemí, ale také posilovat obyvatele na okupovaných územích a že se budou současně snažit demoralizovat protivníka na frontě i v týlu. Častým jevem se proto stala výroba propagandisticky zaměřených filmů, rozhlasové vysílání do zahraničí i v jazycích okupovaných národů, shazování letáků mezi nepřátelské vojáky i na okupované území apod. Obyvatelstvo okupovaných zemí mělo o zahraniční vysílání značný zájem, zejména proto, že v něm vidělo zdroj objektivních informací a poslouchalo vysílání přesto, že za to nacisté vyhrožovali popravením celých rodin.⁵⁹

Z této situace vyplynula existence trojího typu médií působících na protektorátním území: 1. legální média kontrolovaná a řízená okupační správou a jí loajální protektorátní státní administrativou (tedy legální periodika, rozhlasové vysílání a filmový průmysl), 2. ilegální tiskoviny vydávané na území protektorátu odbojovými skupinami a 3. média působící na území protektorátu ze zahraničí, tedy z území ovládaných spojeneckými vojsky a média

⁵⁸ Petr Bednařík, Jan Jiráček a Barbara Köpplová - Dějiny českých médií od počátku do současnosti (Praha 2011), s. 178

⁵⁹ Petr Bednařík, Jan Jiráček a Barbara Köpplová - Dějiny českých médií od počátku do současnosti (Praha 2011), s. 187

působící v zahraničí oslovující občany Československa, jimž se podařilo z okupované vlasti uniknout.⁶⁰

V duchu norimberských zákonů měla protektorátní média silně protižidovské ladění. Z českých periodik zastával výrazně antisemitský charakter týdeník „Arijský boj“, který vydávala Protižidovská liga. List v každém čísle útočil na židy a lidi, kteří se jim snažili pomáhat.⁶¹

Cenzurní praxi podléhaly i rozhlasové projevy ministrů a prezidenta Emila Háchy. Bylo zakázáno vysílat jakýkoli text, který by nebyl schválen a opatřen příslušným razítkem či podpisem. Cenzuru obstarávalo cenzurní oddělení Českého rozhlasu a německá rozhlasová cenzura.⁶²

V období protektorátu vycházelo v českých zemích přes 140 ilegálních titulů a vedle toho odboj využíval tištěných letáků. Po příchodu Reinarda Heydricha v září 1941 byla činnost ilegálního tisku výrazně omezena. Mezi nejrozšířenější ilegální periodika patřil časopis „V boj“. Tiskovinou Petičního výboru „Věrní zůstaneme“ byly „Detektivky“. Vycházely formou sešitových detektivních románů a obsahovaly zprávy o mezinárodních událostech, anonymní verše, reagovaly na aktuální domácí události a říšskou propagandu, obracely se k intelektuálnímu prostředí.⁶³

XIII. Role českých médií v poválečné obnově v letech 1945 – 1948

Periodický tisk a rozhlas jako dvě klíčová masová média své doby, spolu s kinematografií jako dalším masovým médiem, vstupovala do tohoto období ve značně rozkolísaném společenském postavení. Na jedné straně byla média spojována s protinacistickým odbojem, na druhé straně byla řada titulů kompromitována svým legálním působením v období protektorátu a podílem na propagandistickém vytváření iluze normality protektorátních poměrů a tím na posilování pozice nacistické okupační moci a protektorátní správy.⁶⁴

V květnu 1945, kdy v zemích selhávala infrastruktura a nefungovalo vlakové, telegrafní ani poštovní spojení, zastával rozhlas roli organizátora veřejného života. Podával informace lidem vracejícím se z emigrace a německých koncentračních táborů a věznic, pomáhal pátrat po pohřešovaných osobách, vysílal výzvy a zprávy úřadů.⁶⁵

⁶⁰ Petr Bednařík, Jan Jiráček a Barbara Köpplová - Dějiny českých médií od počátku do současnosti (Praha 2011), s. 196

⁶¹ Petr Bednařík, Jan Jiráček a Barbara Köpplová - Dějiny českých médií od počátku do současnosti (Praha 2011), s. 202

⁶² Petr Bednařík, Jan Jiráček a Barbara Köpplová - Dějiny českých médií od počátku do současnosti (Praha 2011), s. 208

⁶³ Petr Bednařík, Jan Jiráček a Barbara Köpplová - Dějiny českých médií od počátku do současnosti (Praha 2011), s. 209

⁶⁴ Petr Bednařík, Jan Jiráček a Barbara Köpplová - Dějiny českých médií od počátku do současnosti (Praha 2011), s. 221

⁶⁵ Petr Bednařík, Jan Jiráček a Barbara Köpplová - Dějiny českých médií od počátku do současnosti (Praha 2011), s. 223

Média se také stále zřetelněji zapojovala do silícího politického boje o budoucí charakter republiky, který vyvrcholil v únoru 1948.⁶⁶

Nově bylo ustaveno ministerstvo informací, které mimo jiné spravovalo a řídil oblast kinematografie, periodického a neperiodického tisku a rozhlasového vysílání. Mělo ve své kompetenci udělovat povolení k vydávání tisku a začalo za souhlasu politických stran tvořících Národní frontu prosazovat novou koncepci českého tisku, jejíž hlavní zásady hned v květnových dnech 1945 vyhlásila konference zástupců tisku při České národní radě.⁶⁷

Základní kámen této koncepce tvořila zásada, že noviny a časopisy vycházejí ve veřejném (národním) zájmu, a proto nesmějí být předmětem výdělečného podnikání jednotlivce nebo skupin vlastníků. Tisk dále neměl být ponechán rozvoji bez státního dohledu, protože organizace a regulace novin a časopisů má sloužit k zajištění podmínek pro fungování tisku jako činitele veřejného života.⁶⁸

Sřet mezi tiskem vydávaným KSČ a prokomunisticky orientovanými společenskými organizacemi a protikomunistickou opozicí vyvrcholil během vládní krize v únoru 1948. Deníky vydávané těmito organizacemi podporovaly politiku Ústředního výboru KSČ a svou podporu budovaly na stále ještě dosti silných kolektivistických, prosovětských a socialistických náladách veřejnosti. Naproti tomu tituly reprezentující protikomunistickou opozici se dostávaly do složité situace nejen zásahy státní moci, ale i tím, že se komunistické straně a odborovému hnutí dařilo jejich vydávání a distribuci oslabovat například tak, že podporovaly a organizovaly jejich bojkot zaměstnanci tiskáren a některých úseků železnic.

V zásadě lze konstatovat, že v období od května 1945 do února 1948 se ustavila struktura tisku, která se udržela až do počátku roku 1990.⁶⁹

XIV. Role médií při budování socialismu

Média měla v duchu leninské představy o tisku jako o „Kolektivním organizátorovi a propagátorovi“ formovat souhlasný postoj obyvatel státu k politice KSČ a také bránit šíření nevhodných (podvratných či alternativních) názorů. Významným nástrojem upevňování této role médií byl systém kontroly mediální produkce. Média sloužila k prosazování zájmů vládnoucí politické moci a jí také byla za svoji činnost odpovědná.⁷⁰

Novináře se vedle právních norem museli řídit konkrétními rozhodnutími aparátu

⁶⁶ Petr Bednařík, Jan Jiráček a Barbara Köpplová - Dějiny českých médií od počátku do současnosti (Praha 2011), s. 224

⁶⁷ Petr Bednařík, Jan Jiráček a Barbara Köpplová - Dějiny českých médií od počátku do současnosti (Praha 2011), s. 227

⁶⁸ Petr Bednařík, Jan Jiráček a Barbara Köpplová - Dějiny českých médií od počátku do současnosti (Praha 2011), s. 228

⁶⁹ Petr Bednařík, Jan Jiráček a Barbara Köpplová - Dějiny českých médií od počátku do současnosti (Praha 2011), s. 242

⁷⁰ Petr Bednařík, Jan Jiráček a Barbara Köpplová - Dějiny českých médií od počátku do současnosti (Praha 2011), s. 256

KSČ, stranickými dokumenty a rovněž materiály Svazu novinářů, které vymezovaly úlohu socialistické žurnalistiky.⁷¹

Podle sovětského vzoru byl po únoru 1948 kladen důraz na rozvoj závodních časopisů a okresních vesnických novin jako významného nástroje politického uvědomování pracujících a jejich angažovaného zapojování do politického života společnosti. Závodní a vesnický tisk měl ale také zastávat roli osvětovou a vzdělávací.⁷²

Jako alternativa k propagandistickému působení československých oficiálních médií existovala vysílání zahraničních rozhlasových stanic. Například v roce 1949 byl v USA zřízen Výbor pro Svobodnou Evropu, v roce 1950 se ustavilo v New Yorku československé oddělení, které bylo složeno z politických exulantů. Dne 4. července 1950 zahájilo Rádio Svobodná Evropa pokusné vysílání prostřednictvím vysílačů v německém Lampertheimu. Pravidelně vysílalo od 1. května 1951. V lednu 1952 vzniklo v Československém rozhlase zvláštní oddělení pověřené rušením vysílání západních rozhlasových stanic v češtině a ve slovenštině. Rušení ale nedosáhlo nikdy takové technické kvality, aby zcela znemožnilo lidem v Československu poslech zahraničních stanic.⁷³

XV. Období liberalizace poměrů v 60. letech

Společnost se začala více ohlížet na přijatelnost životního stylu a kvalitu každodenního života. Dřívější masovou podporu nového režimu vystřídalo vědomí rozporů mezi deklarovanými ideály a politickou i každodenní realitou.⁷⁴

Kritické pohledy na současné problémy Československa pronikaly i do televizní publicistiky. Příkladem může být reportáž Otty Bednářové „Volba povolání“, ve které autorka na konkrétním příkladu z Vysokého Mýta ukázala, jak při přijímání žáků na střední školy jsou preferována třídní hlediska před znalostmi uchazečů.⁷⁵

Uvolňování režimu se projevilo také v zákonodárství. Akční program, přijatý ÚV KSČ 5. dubna 1968, vytyčoval principy fungování médií – především měl být přijat tiskový zákon vylučující předběžnou cenzuru. Vedoucí činitelé KSČ a státu měli pravdivě informovat občany o problémech, komunikovat s médii, poskytovat rozhovory. Sdělovací prostředky měly dbát v zahraničním zpravodajství na to, aby nenarušovaly zájmy československé zahraniční politiky.⁷⁶

⁷¹ Petr Bednařík, Jan Jirák a Barbara Köpplová - Dějiny českých médií od počátku do současnosti (Praha 2011), s. 257

⁷² Petr Bednařík, Jan Jirák a Barbara Köpplová - Dějiny českých médií od počátku do současnosti (Praha 2011), s. 267

⁷³ Petr Bednařík, Jan Jirák a Barbara Köpplová - Dějiny českých médií od počátku do současnosti (Praha 2011), s. 275-276

⁷⁴ Petr Bednařík, Jan Jirák a Barbara Köpplová - Dějiny českých médií od počátku do současnosti (Praha 2011), s. 289

⁷⁵ Petr Bednařík, Jan Jirák a Barbara Köpplová - Dějiny českých médií od počátku do současnosti (Praha 2011), s. 302

⁷⁶ Petr Bednařík, Jan Jirák a Barbara Köpplová - Dějiny českých médií od počátku do současnosti (Praha 2011), s. 304

Svobodnější tvůrčí atmosféra vyústila ve viditelné změny v nabídce mediálních obsahů. Veřejnost, zvyklá na to, že doposud se rozpory, neúspěchy, resp. skandály zakrývaly a nepřipouštěly, jevila nově probuzený zájem o politické dění a stav společnosti. K velmi reflektovaným tématům v médiích patřilo například nové pátrání po okolnostech smrti Jana Masaryka, průběh rehabilitací obětí politických procesů přelomu 40. a 50. let, úloha Lidových milicí či nový pohled na události československých dějin. Československý rozhlas a Československá televize ve svých vysíláních výrazně podporovaly politiku nového vedení KSČ v čele s Alexandrem Dubčekem. Odvysílaly řadu diskusních pořadů o politické situaci v Československu.⁷⁷

XVI. Nástup období normalizace

Liberalizaci veřejného prostoru a s tím spojenou demokratizaci médií považovalo tehdejší vedení KSSS v čele s L. I. Brežněvem za ohrožení vedoucí úlohy KSČ. Byl to rovněž jeden z důvodů, proč když v noci z 20. na 21. srpna 1968 obsadila intervenční vojska pěti zemí Varšavské smlouvy Československo, k vojenským cílům invaze patřilo mimo jiné také obsazení a následné ovládnutí médií.⁷⁸

Dne 13. září 1968 Národní shromáždění schválilo zákon č. 127/1968 o některých přechodných opatřeních v oblasti tisku a dalších hromadných informačních prostředků. Zákon formuloval úlohu a principy fungování úřadu pro tisk a informace. Zákon umožňoval obnovení předběžné cenzury a deklaroval systém sankcí vůči vydavatelům. Tímto aktem skončilo krátké období svobody médií.⁷⁹

Pro většinu normalizačního období je příznačná paralelní existence dvou kulturních a společenských prostorů. Na jedné straně byla oficiální sféra loajální k režimu a pohybující se v mantinelech jím vymezených, na druhé straně pestrý soubor nejrůznějších neoficiálních, do soukromí tažených aktivit od rukopisně šířených literárních děl, přes výtvarnou produkci, hudební projev, až po amatérské divadlo a amatérský film.⁸⁰

Zrušeny byly tituly, které v roce 1968 nejintenzivněji zastupoval proreformní postoje a myšlení.⁸¹

⁷⁷ Petr Bednařík, Jan Jiráček a Barbara Köpplová - Dějiny českých médií od počátku do současnosti (Praha 2011), s. 308

⁷⁸ Petr Bednařík, Jan Jiráček a Barbara Köpplová - Dějiny českých médií od počátku do současnosti (Praha 2011), s. 310

⁷⁹ Petr Bednařík, Jan Jiráček a Barbara Köpplová - Dějiny českých médií od počátku do současnosti (Praha 2011), s. 317

⁸⁰ Petr Bednařík, Jan Jiráček a Barbara Köpplová - Dějiny českých médií od počátku do současnosti (Praha 2011), s. 325

⁸¹ Petr Bednařík, Jan Jiráček a Barbara Köpplová - Dějiny českých médií od počátku do současnosti (Praha 2011), s. 327

V období 70. a 80. let byla média důsledně podřízena aparátu KSČ, který usměrňoval kádrovou politiku novin a časopisů.⁸²

Periodický tisk, rozhlas a televize byly veřejným projevem normalizace. KSČ a vláda si dávaly záležet na tom, aby média udržely pod kontrolou a využívaly ve svůj prospěch, tedy k vytváření veřejného obrazu spokojené, fungující a myšlenice socialismu věrné společnosti bez vážných vnitřních rozporů či napětí. Obyvatelstvo se však s tímto obrazem neztotožňovalo, prožívalo je jako umělou, propagandistickou konstrukci a budovalo si postupy, jak „fasádu“ mediální obrazu obejít a nahlédnout „pravý“ stav společnosti. Například vyhledávali paralelně dostupná média.⁸³

Dodržování lidských a občanských práv v Československu se stalo hlavním požadavkem lidí vymezujících se vůči režimu opozičně, kteří svůj požadavek 1. ledna 1977 formulovali a podpisy stvrdili v Prohlášení Charty 77. Režim nepočítal s organizovaným postupem do té doby nesourodých izolovaných skupin občanů vytlačených na okraj společnosti. Chartisté byli výslechy a zastrašováním nuceni k odvolání svých podpisů, nebo dokonce k opuštění země.⁸⁴

K tažení proti chartistům využila normalizační moc všechny dostupné propagandistické prostředky. Vedla proti nim kampaň, jejímž cílem bylo zdiskreditovat signatáře Charty 77 a prokázat jejich izolovanost a společenskou bezvýznamnost.⁸⁵

XVII. Média po roce 1989

Transformace českých médií začala hned v listopadu 1989, kdy se změnilo obsahové ladění médií a zásadním způsobem se oslabil jejich vazba na stát. Ochota novinářů v oficiálních tištěných médiích podílet se na propagandistických kampaních zřetelně slábla. V létě 1989 se ÚV KSČ snažil vyvolat kampaň proti signatářům prohlášením Několik vět. Z deníků se zapojilo jen Rudé právo.⁸⁶

Rozdílná míra reálné redakční nezávislosti denního tisku se projevila hned v prvních dnech po 17. listopadu 1989. Informace o jednání pořádkových sil na Národní třídě vyšly v pondělí 20. listopadu v denících „Mladá fronta“ a „Svobodné slovo“. Vzápětí se přidala i další tištěná periodika. V redakcích novin sílil odpor proti vnějšímu politickému tlaku, novinářská obec se radikalizovala a docházelo k prvním personálním změnám.⁸⁷

⁸² Petr Bednařík, Jan Jiráček a Barbara Köpplová - Dějiny českých médií od počátku do současnosti (Praha 2011), s. 335

⁸³ Petr Bednařík, Jan Jiráček a Barbara Köpplová - Dějiny českých médií od počátku do současnosti (Praha 2011), s. 336

⁸⁴ Petr Bednařík, Jan Jiráček a Barbara Köpplová - Dějiny českých médií od počátku do současnosti (Praha 2011), s. 347

⁸⁵ Petr Bednařík, Jan Jiráček a Barbara Köpplová - Dějiny českých médií od počátku do současnosti (Praha 2011), s. 348

⁸⁶ Petr Bednařík, Jan Jiráček a Barbara Köpplová - Dějiny českých médií od počátku do současnosti (Praha 2011), s. 365

⁸⁷ Petr Bednařík, Jan Jiráček a Barbara Köpplová - Dějiny českých médií od počátku do současnosti (Praha 2011), s. 367

Restrukturalizace nového systému médií v podmínkách liberální demokracie bylo podmíněno zásadní změnou nové mediální legislativy zajišťující oddělení státu a médií a umožňující faktické osamostatnění chodu médií od vlivu státního a stranického aparátu.⁸⁸

Přeměna stávajících titulů byla v řadě případů úspěšná a vedla k ustavení listů, které formují českou mediální krajinu do současnosti („Mladá fronta“, „Právo“, „Hospodářské noviny“).⁸⁹ Významným rysem bylo obnovování dříve existujících periodik, např. „Lidové noviny“.⁹⁰

Po listopadu 1989 padlo rozhodnutí, že česká společnost vybuduje tzv. duální systém, v němž vedle sebe budou existovat vysílací média zřízená zákonem a sloužící k tomu, aby výrobou pořadů a vysíláním poskytovala službu veřejnosti (tzv. „veřejnoprávní média“), a média soukromá, jejichž hlavním posláním je zajišťovat investorům návratnost investic a generovat zisk. Vzorem tohoto uspořádání byla britská BBC. Vznikající televize začaly postupně určovat směr vývoje celého televizního vysílání, dokázaly zaujmout atraktivitou nabídky, flexibilitou i efektivitou výkonu.⁹¹

Hned na počátku 90. let se začala masová média rychle měnit. Tomuto vývoji se postupně přizpůsobila i mediální legislativa. Poměrně rychle se inovoval tzv. tiskový zákon, byl přijat nový zákon upravující práva a povinnosti vysílatelů a řada dalších právních norem. Postupně vznikly i orgány dohlížející na dodržování zákonů.⁹²

XVIII. Směr českých médií v současnosti

Na nově ustavené české mediální scéně jsou nápadné především následující charakteristické rysy: 1) absence „seriózního tisku, 2) labilní pozice „veřejnoprávních“ médií, 3) „hyperkomercializace“ většiny médií.

Rozhodující vliv na podobu českých deníků má dnes „marketingové myšlení“, v jehož logice se média podbízejí čtenáři vším, od jednoduchého stylu po soutěže se stíracími losy, počtem příloh, barevným magazínem, spotřebitelským servisem a texty o životním stylu, zdraví, cestování, bydlení a autech.⁹³

⁸⁸ Petr Bednařík, Jan Jirák a Barbara Köpplová - Dějiny českých médií od počátku do současnosti (Praha 2011), s. 369

⁸⁹ Petr Bednařík, Jan Jirák a Barbara Köpplová - Dějiny českých médií od počátku do současnosti (Praha 2011), s. 371

⁹⁰ Petr Bednařík, Jan Jirák a Barbara Köpplová - Dějiny českých médií od počátku do současnosti (Praha 2011), s. 373

⁹¹ Jan Jirák – Masová média a česká společnost - 10 let v českých médiích (Praha 2005), s. 17

⁹² Jan Jirák – Masová média a česká společnost - 10 let v českých médiích (Praha 2005), s. 15

⁹³ Jan Jirák – Masová média a česká společnost - 10 let v českých médiích (Praha 2005), s. 16

XIX. Současné působení práva v médiích

Aktuální proměny výstižně popsal Miroslav Mareš ve svém článku „Jak média ovlivňují české právo?“, který byl uveřejněn internetovým blogem Jiné právo dne 29. dubna 2008. Dovolím si zde odcitovat jeho část:

„Zřejmě nejčastěji média tlačí na rozhodnutí v konkrétní kauze, zvláště pokud už svým čtenářům a divákům vsugerovaly role „správnáků“ a „padouchů“. Pokud nedojde k rozhodnutí v souladu s jejich očekáváním, často se snaží zdiskreditovat orgán, který rozhodl, nebo právní systém jako celek. Nemusí se tak dít přímo, ale spíše podprahovými metodami, které ovládají zvláště televizní redaktori.

S rozhodnutími v konkrétních kauzách pak často souvisí i tlak na přijetí nových zákonů, protože díky nim se mohou profilovat i mediálně zajímaví politici anebo naopak ti, kteří doposud ničím nezaujali. Média navíc mohou v souvislosti s prezentací legislativních debat recyklovat informace o starších zajímavých právních kauzách, kvůli nimž se zákon přijímá.

Méně častý je mediální tlak na specifický výklad zákonů, protože tyto debaty jsou zpravidla pro chápání většiny novinářů příliš složité a hlavně neumožňují jasnou a srozumitelnou prezentaci pro mainstreamové čtenáře a diváky. Panuje obecný předpoklad, že vše má být přesně stanoveno zákonem a diskuse o smyslu a výkladu práva a zákona jsou podezřelé.

Kontroverzní je i snaha některých lidí z právní oblasti, získat si za každou cenu mediální přízeň a postavit na ni svoji kariéru. Tento trend bude zřejmě posilovat i narůstající počet televizních přenosů ze soudních síní. Pokud se takto profilují mediálně známí advokáti, nejde o problém, jedná-li se o jejich konkrétní kauzy. Je pochopitelné, že se snaží uspokojit stávající klientelu a získat si neplacenou reklamou nějakou novou. Pokud jsou však v médiích dotazováni na obecný výklad práva (což se často děje), měly by být jejich názory konfrontovány i s aktuálními zájmy v případech, kde se angažují.

Úsilí o prvoplánovou mediální popularitu by se však měli v obecné rovině i konkrétních případech vyvarovat soudci, státní zástupci i policisté, protože to může poškodit věrohodnost jejich argumentace. Pokud se ale dokáží mediálně prosadit svými schopnostmi vysvětlit problém a případně navrhnout smysluplné odborné řešení, je to naopak pro mediální i právní kulturu přínosné. Totéž platí pro právníky z akademické a výzkumné sféry, kteří jsou zatím zpravidla mediálně nezajímaví. Hlavní média dávají takovému lidem jen omezený prostor (neplatí to ale paušálně).

Důsledkem neobornosti médií je pak často skutečnost, že jsou skandalizovány hlouposti (někdy účelově médiím „předhozené“) a opomíjeny reálné problémy českého práva a justice. Posiluje se tím i pokřivené vnímání práva ve společnosti a narůstá manipulační moc některých právníků nad obyčejnými lidmi. Změna stávající situace však není příliš pravděpodobná.“

XX. Závěr

Ovlivnění obrazu práva médii prošlo naší historií celou řadou proměn. Období od poloviny 15. století až do počátku 17. století bývá označováno obdobím předchůdců periodického tisku.⁹⁴ Ve feudalismu lidé a jejich prostřednictvím i média usilovali o získání základních občanských práv, zejména svobodu projevu. Díky tomu, že český stát byl značnou dobu součástí habsburského soustátí, pomáhal tisk spoluvytvářet představu o tom, co je to národ a podporoval komunikaci v národním jazyce.

Díky specifickým podmínkám složitého vývoje národní identity, se stal tisk v 19. století zejména prostředkem osvěty a národního politického uvědomování a povznášení. Druhá polovina 19. století přinesla situaci, kdy se společnost rozštěpila do několika politických směrů a stran zájmových společností a sdružení, takže se zejména rozvíjel tisk politický a vedle něj řada časopiseckých titulů spolkových, osvětových, kulturních, dělnických apod.⁹⁵

První polovina dvacátého století, která se udála z velké části na bojištích, donutila média se věnovat propagandě té strany, kterou zastupovaly, a cenzura jim neumožňovala svobodně rozvíjet své názory na právo, maximálně byla povolena kritika druhé strany. Tento „obraz“ je víceméně typický pro celé dvacáté století, kromě jeho konce, který konečně vedl k uvolnění poměrů a média dostala možnost publikovat nezávisle na vnějším dění. Otázkou však zůstává, zda média tuto příležitost využívají. Oficiálně sice svou „autonomii“ neustále zdůrazňují, přesto jejich výsledná činnost tak mnohdy nepůsobí.

Můžeme dokonce tvrdit, že právo v historii většinou nemohlo být médii objektivně hodnoceno, bránily tomu různé překážky od cenzury, která byla u nás zrušena až po pádu komunistického režimu, po neznalost novinářů, kteří se právo čas od času veřejnosti srozumitelně (i polopaticky) vyložit, až po cílené činnosti médií přizpůsobit obraz práva příjemcům jejich periodik tak, jak si sami o něm vytváří své představy, nebo jak jsou ovlivněny vnějšími tlaky (politickými, veřejným míněním) či prostě cílem dosáhnout co největšího ekonomického zisku a přizpůsobit obsah svých periodik co nejširší mase obyvatelstva.

Přesto i dnes „nezávislost“ médií není absolutní. Obecně jejich působnost a pravomoc vymezují zákony, některá média jsou financována ze státního rozpočtu, množství titulů a velká konkurence na trhu je nutí se přizpůsobovat společenskému vývoji a proto si ani

⁹⁴ Petr Bednařík, Jan Jiráček a Barbara Köpplová - Dějiny českých médií od počátku do současnosti (Praha 2011), s. 25

⁹⁵ Petr Bednařík, Jan Jiráček a Barbara Köpplová - Dějiny českých médií od počátku do současnosti (Praha 2011), s. 29-30

nemohou dovolit se vymykat nad rámec, který by zaujal jen úzký okruh příjemců, protože by jim brzy hrozil zánik.

Dá se předpokládat, že tato situace zůstane, až na nějaké drobné odchylky, stejná i v budoucnu.

XXI. Seznam použitých pramenů

Literatura

- Petr Bednařík, Jan Jirák a Barbara Köpplová - Dějiny českých médií od počátku do současnosti (Praha 2011)
- Václav Havel – Prosím, stručně (České Budějovice, 2006)
- Jan Jirák – Masová média a česká společnost - 10 let v českých médiích (Praha 2005)
- Jan Jirák, Barbara Köpplová - Média a společnost: stručný úvod do studia médií (Praha 2003, 2007)
- Pavel Maršálek – Právo a společnost (Praha 2008)
- Jiří Příbáň – Sociologie práva (Praha 1996)

Internetové zdroje

<http://jinepravo.blogspot.com/2008/04/jak-mdia-ovlivuj-esk-prvo.html>

<http://www.ceskatelevize.cz/porady/873537-hledani-ztraceneho-casu/>